

Стандарт достовірності висновку експерта у кримінальному процесі

Михайло Щербаковський *

* Д-р юрид. наук, професор, Харківський національний університет внутрішніх справ, м. Харків, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8413-9311>, e-mail: odin@univd.edu.ua

DOI: 10.32353/khrife.3.2021.03 УДК 343.98

Надійшло 22.11.2021 / Рецензовано 24.11.2021 / Прийнято до друку 24.11.2021 /
Доступно онлайн 30.12.2021

Виокремлено процесуальні (належність та допустимість) і гносеологічні (доброякісність об'єктів, правильність вихідних даних, застосована затверджена методика дослідження) умови та критерії (гносеологічні — науково-методичне й логічне обґрунтування умовиводів експерта, процесуальні — узгодженість з іншими матеріалами провадження), які визначають достовірність висновку експерта.

Метою статті є аналізування думок науковців щодо достовірності доказів загалом і висновку експерта зокрема; з'ясування обставин, що передують висновку експерта й зумовлюють його достовірність; виокремлення гносеологічних і процесуальних критеріїв цієї характеристики та формулювання стандарту, згідно з яким достовірність експертного висновку можна визначити за результатами проведеного дослідження.

Науково-методичне обґрунтування містить загальне й конкретне обґрунтування результатів дослідження поданих на експертизу об'єктів. Логічним обґрунтуванням є аргументування проміжних і остаточних висновків експерта. Критерій процесуальної достовірності висновку експерта полягає в його несуперечності, узгодженості з рештою доказів. Для визначення відповідності висновку експерта об'єктивній дійсності рекомендовано застосовувати стандарт доказування «поза розумним сумнівом».

Стандарт достовірності висновку експерта означає, що умови належності й допустимості висновку дотримано; на експертизу подано доброякісні об'єкти; умовиводи експерта обґрунтовано загальними науково-методичними положеннями

й заснованими на них результатами конкретного експертного дослідження, логічно аргументовано, узгоджено з рештою доказів кримінального провадження та визнано відповідними поза розумним сумнівом фактичним обставинам правопорушення.

Ключові слова: висновок експерта; достовірність; допустимість; належність; обґрунтованість; стандарт достовірності.

Постановка наукової проблеми

Метою процесу доказування у кримінальному провадженні є формування достовірного знання про обставини правопорушення на підставі достовірних доказів, що прямо зазначено у ст. 94 Кримінального процесуального кодексу (далі — КПК) України¹. Висновок експерта не розглядають як особливе джерело доказів, а під час його оцінювання за загальними правилами регламентують установлення його достовірності. Однак, оцінка достовірності висновку експерта (на відміну від решти процесуальних джерел) має суттєві особливості, які спричиняють у правозастосовників значні труднощі, а поміж науковців — численні дискусії.

На нашу думку, можна виокремити дві причини проблем зі встановлення достовірності висновку експерта. По-перше, на відміну від чітко формалізованих понять допустимості й належності як процесуальних властивостей доказів, експлікація поняття достовірності/недостовірності експертного висновку, який оцінюють змістовно, а не за формальними ознаками, у законі не розкрито. Друга причина пов'язана з можливістю всебічної оцінки достовір-

ності висновку експерта замовником експертизи.

Серед правників існують протилежні точки зору щодо всебічної оцінки висновку експерта. Одні науковці стверджують, що суд, прокурор, слідчий можуть і повинні перевірити не тільки логіку експертного доказування, а й розібратися у висунутих експертом наукових положеннях, щоби переконатися в достовірності й повноті сформульованих експертом висновків². Ми долучаємося до тих правників, які вважають, що різноманітність завдань судової експертизи, поява нових родів і видів експертиз, які базуються на найсучасніших наукових технологіях, розвиток і ускладнення судово-експертних методик роблять їх малодоступними для розуміння особи (органу), що призначила (призначив) експертизу, неухильно збільшують проблеми оцінки наукової обґрунтованості експертних досліджень, у зв'язку із чим ініціатор залучення експерта не в змозі повно та якісно оцінити достовірність висновку експерта³. Слід зазначити, що відмінностями в розумінні достовірності експертних висновків обумовлено прийняття правозастосовниками різних рішень у конкретних кримінальних провадженнях.

-
- 1 Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI (зі змін та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 10.11.2021).
 - 2 Белкин Р. С., Винберг А. И., Дорохов В. Я., Карнеева Л. М. и др. Теория доказательств в советском уголовном процессе / отв. ред. Н. В. Жогин. Москва, 1973. С. 726.
 - 3 Аверьянова Т. В. Судебная экспертиза. Курс общей теории. Москва, 2009. С. 466.

У літературі щодо оцінки висновку експерта частково розглядають поняття, умови досягнення та способи встановлення достовірності експертного дослідження, однак зміст достовірності висновку експерта цілком не розкривають, а способи встановлення не відокремлюють від решти, що пов'язані з іншими властивостями умовиводів експерта та висновку як джерела доказів. Оцінка як розумовий акт установлює відповідність чи невідповідність об'єкта оцінки будь-яким заздалегідь обумовленим вимогам (критеріям). Для того щоб правильно оцінити об'єкт, необхідно насамперед визначити, які вимоги слід висувати до цього об'єкта. У зв'язку з викладеним потребують обговорення критерії достовірності як одні з найважливіших характеристик висновку експерта. Отже, поняття достовірності експертного дослідження є предметом тривалих дискусій, а критерії достовірності висновку експерта потребують подальшого дослідження й уточнення.

Аналіз основних досліджень і публікацій

Дослідженню теоретичних проблем і розробленню практичних рекомендацій з оцінки та встановлення достовірності висновку експерта присвячено роботи вітчизняних і зарубіжних науковців, поміж яких: Т. В. Авер'янова, Л. Ю. Ароцкер, В. Д. Арсеньєв, А. Р. Белкін, Р. С. Белкін, В. Ф. Берзін, А. Р. Воробчак, Л. М. Головченко, В. Г. Гончаренко, О. П. Гришина, О. М. Зінін, Н. І. Клименко, О. М. Ключев, Ю. Г. Корухов, О. А. Кравченко, С. П. Лапта, В. К. Лисиченко, С. В. Немира, І. В. Овсянніков, Ю. К. Орлов, Н. А. Панько, А. К. Педенчук, І. А. Петрова, А. Н. Петрухіна, М. О. Подольний, А. І. Ріпенко, О. Р. Россинська, О. С. Рубіс, Т. В. Сахнова, К. П. Силенок, Е. Б. Сімакова-Єфремян, С. А. Смірнова, В. В. Тіщенко, О. П. Угровецький, В. В. Хоша, Б. В. Шабаровський, В. Д. Юрчишин, С. А. Ялишев, автор цих рядків та інші фахівці⁴.

4 Клименко Н. І. Судова експертологія. Курс лекцій. Київ, 2007. 528 с. ; Орлов Ю. К. Судебная экспертиза как средство доказывания в уголовном судопроизводстве. Москва, 2005. 264 с. ; Щербаковський М. Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні: монографія. Харків, 2015. 560 с. ; Авер'янова Т. В. Указ. соч. 480 с. ; Белкін Р. С. Собирание, исследование и оценка доказательств. Сущность и методы. Москва, 1966. 295 с. ; Лисиченко В. К. Особенности проверки и оценки заключений экспертизы на предварительном следствии и в суде. *Криминалистика и судебная экспертиза*. 1982. Вып. 24 ; Немира С. В. Достоверность заключения эксперта в уголовном процессе : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Краснодар, 2016. 28 с. ; Педенчук А. К. Заключение судебного эксперта: логика, истинность, достоверность : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Москва, 1995. 48 с. ; Россинская Е. Р. Судебная экспертиза в гражданском, арбитражном, административном и уголовном процессе : монография. Москва, 2020. 576 с. ; Ключев О. М., Сімакова-Єфремян Е. Б., Хоша В. В. Судова-експертна діяльність в Україні: збірник нормативно-правових актів : чин. законодав. станом на 1 верес. 2020 р. / упоряд.: О. М. Ключев, Е. Б. Сімакова-Єфремян, В. В. Хоша. Харків, 2020. 416 с. ; Ключев О. М., Угровецький О. П., Сімакова-Єфремян Е. Б., Петрова І. А. та ін. Судові експертизи в адміністративному провадженні : навч. посіб. Харків, 2021. 288 с. ; Ключев О., Сімакова-Єфремян Е. Доктринальні підходи до судової експертизи в Україні. *Право України*. 2021. № 8. С. 28—43 ; Сімакова-Єфремян Е. Б. Проблеми використання висновку експерта у кримінальному провадженні. Проблеми теорії та практики кримінального провадження : мат-ли кругл. столу (Харків, 17.06.2021). Харків, 2021. С. 54—57 ; Ріпенко А. І., Тіщенко В. В., Самойленко О. А., Сімакова-Єфремян Е. Б., Петрова І. А. та ін. Судові експертизи у кримінальному провадженні : посібник. Одеса, 2021. 152 с. ; Simakova-Yefremian E., Sylenok K. Current Directions of Development of International

Оприлюднено численні роботи, у яких обговорено проблеми оцінки висновку експерта, серед яких достовірність проведеного експертного дослідження. Однак, наведені там рекомендації з оцінки експертного висновку в слідчій і судовій практиці реалізують не повною мірою. Якщо оцінка висновку експерта щодо належності (можливості використовувати під час доказування) і допустимості (відповідності за формою процесуального документа, компетенцією особи експерта, порядком проведення експертизи й іншим процесуальним вимогам) не викликає труднощів, і його здійснює замовник експертизи, то встановлення достовірності результатів експертного дослідження є складною справою. Слідчі органи й суди припускаються таких типових помилок: відсутність оцінки достовірності висновків, беззастережна довіра до висновків експерта, завищення їх доказового значення (особливо коли встановлені факти не суперечать решті доказів у провадженні). Уважають, якщо результати експертного дослідження базуються на науковому підґрунті, то не варто сумніватися в їх достовірності, що обумовлено суб'єктивними й об'єктивними чинниками. До перших належить надмірна довіра слідчого, прокурора, судді до судового експерта як неупередженої обізнаної особи (особливо якщо вона — співробітник державної спеціалізованої експертної установи або служби), до других — реальна неспроможність усебічно оцінити висновок у частині наукової обґрунтованості експертного

дослідження учасником процесу, який не має спеціальних знань у необхідному обсязі.

У середині минулого століття панувала така думка: слідчі й судді є настільки інтелектуально розвиненими, що на підставі здобутих правових знань також знаються на методиці проведення експертиз і здатні оцінити наукову обґрунтованість сформульованих експертом умовиводів⁵. Ми вважаємо таке переконання пов'язаним із розглядом у криміналістиці так званих традиційних експертиз (почеркознавчої, балістичної, трасологічної, портретної, дослідження документів), зовнішня простота й наочність яких створюють ілюзію доступності та повного розуміння процесу їх проведення й отриманих висновків. Із часом досягнення науково-технічного прогресу в галузі судочинства значно збагатили спектр судових експертиз, їх інструментальну базу, сприяли розробленню та застосуванню новітніх методик дослідження, що ускладнило оцінку наукової обґрунтованості висновку експерта нефахівцем. Очевидною стала об'єктивна неможливість правників пізнати наукові особливості й методичні основи проведення експертних досліджень.

Відомий науковець-криміналіст Р. С. Белкін, який свого часу вважав безсумнівною можливістю усебічної оцінки слідчим і суддею висновку експерта (зокрема, наукової обґрунтованості), згодом дійшов висновку щодо об'єктивної неспроможності правознавців це робити⁶. Однак до сьогодні в наукових працях

Cooperation of Forensic Science Institutions of Ukraine in The Fields Historical Forensics, Forensic Archaeology and Aerospace Forensics. *Integrated computer technologies in mechanical engineering — synergetic engineering. ICTM'2021* : proceedings, 28—29 Oct. 2021. Kharkov, Ukraine. Cham : Springer, 2021 та ін.

- 5 Лисиченко В. К. Указ. соч. С. 33 ; Судебные экспертизы. Возможности. Подготовка материалов. Назначение. Оценка. Киев, 1981. С. 83.
- 6 Белкин Р. С. Криминалистика: проблемы сегодняшнего дня. Злободневные вопросы российской криминалистика. Москва, 2001. С. 213—214.

можна зустріти рекомендації слідчим оцінювати наукову обґрунтованість застосованих експертом методик⁷.

Мета роботи

Метою цієї статті є аналізування думок вітчизняних і зарубіжних науковців щодо достовірності доказів загалом і висновку експерта зокрема; з'ясування обставин, що передують висновку експерта й зумовлюють його достовірність; виокремлення гносеологічних і процесуальних критеріїв цієї характеристики та формулювання стандарту, згідно з яким достовірність експертного висновку можна визначити за результатами оцінки дослідження експерта.

Викладення основного матеріалу дослідження

Поняття «достовірність» у філософській і процесуальній літературі розкривають по-різному. Із філософських, гносеологічних позицій можна виокремити чотири підходи. За одним трактуванням достовірність цілком співвідноситься з істиною, її розглядають як те, що «не викликає сумніву, цілком вірне, точне»⁸, «соответствует действительности, истине»⁹. Достовірність виражається в істинності того, що з необхідністю

впливає із загальнолюдської природи, законів пізнання або з очевидних, ретельно перевірених фактів¹⁰ [Тут і далі переклад українською наш.— Автор.]. За другого підходу достовірність тлумачать як форму існування істини, обґрунтовану в будь-який спосіб (наприклад, за допомогою експерименту, логічних умовиводів)¹¹. За третього підходу достовірність визначають як характеристику певного рівня знання, що обґрунтоване, доведене, безспірне, істинне, твердо встановлене¹². Четвертий підхід не пов'язує достовірність з істиною, а (виходячи з етимологічного трактування) вважає надійним переконанням, що ґрунтується на знанні та виключає будь-який сумнів¹³. Класичний юридичний словник, що визначає терміни та фрази американської й англійської юриспруденції, трактує «достовірний» (англ. *reliable*) як «надійний, гідний довіри» (англ. *trustworthy, 'worthy of confidence'*)¹⁴.

У кримінальному судочинстві достовірність інтерпретують у межах наведених філософських і гносеологічних моделей, яким віддають перевагу дослідники.

Не вдаючись до дискусії щодо наявних у юридичній літературі точок зору, відзначимо лише основні наукові позиції.

7 Немира С. В. Достоверность заключения эксперта в уголовном процессе : дис. ... канд. юрид. наук. Краснодар, 2016. С. 143.

8 Словник української мови. В 11 т. / за ред. І. К. Білодіда. Київ, 1970—1980. Т. 2. 1971. С. 388.

9 Словарь современного русского литературного языка. В 20 т. / гл. ред. К. С. Горбачевич. Т. 4. Москва, 1991. С. 423.

10 Брокгауз Ф. А., Ефрон И. А. Энциклопедический словарь: современная версия. Москва, 2002. С. 207.

11 Большой энциклопедический словарь / гл. ред. А. Н. Прохоров. Москва, Санкт-Петербург, 2000. С. 373.

12 Философский энциклопедический словарь. Москва, 1983. С. 176 ; Энциклопедия эпистемологии и философии науки / под ред. И. Т. Касавина. Москва, 2009. С. 211—212.

13 Краткая философская энциклопедия. Москва, 1994. С. 143.

14 Black's Law Dictionary ; By Black H. C. 4th edition. St. Paul, Minn ; West Publishing Co, 1968. P. 1455.

У процесуальній науці другої половини ХХ ст. на основі панівної ідеології достовірність найчастіше ототожнювали з об'єктивною істиною. Доводили, що достовірний доказ — це те саме, що й істинний¹⁵. Достовірність доказів як відповідність їх змісту тому, що мало місце насправді або правильне відображення обставини об'єктивної дійсності, поділяють також сучасні вітчизняні правники¹⁶. Достовірність у цьому трактуванні збігається з істиною (об'єктивною дійсністю). Інше тлумачення достовірності доказів полягає в адекватності відображення матеріальних і нематеріальних слідів події, яку досліджують¹⁷. Такий підхід більш точно відповідає гносеологічній природі доказування, відокремлюючи реальні об'єктивні події, явища, речі від суб'єкта їх сприйняття¹⁸.

Без зв'язку з поняттям істини достовірність розглядають як стан переконання, виведеного із сукупності зібраних і поданих доказів¹⁹; суб'єктивна впевненість, внутрішнє переконання особи, яка оцінює доказ, в існуванні чи відсутності певних фактів про наявність чи

відсутність обставин, які мають значення для кримінального провадження²⁰. Більшість науковців-процесуалістів під поняттям «достовірність» розуміють як істинність знання, так і обґрунтування, доведеність цієї істинності, адресовані відповідному суб'єкту²¹. Під достовірністю розуміють обґрунтоване, доведене знання, істинність якого не викликає сумнівів²². Факт об'єктивної істини розглядають як реальність, незалежну «від сприйняття її дослідником, від пізнання її, від проникнення в її сутність... Достовірним чи ймовірним може бути саме знання про факти, результати дослідження доказів»²³. Отже, на думку цих правознавців, достовірність не те саме, що істинність, а важливою вимогою достовірності доказів у кримінальному процесі вважають їх доведеність.

Тому (на відміну від істини, яка в онтологічному сенсі збігається з об'єктивним буттям) достовірність як властивість процесуальних доказів у гносеологічному аспекті повинна бути обґрунтована, її встановлюють під час оцінювання, вона може різнитися

- 15 Строгович М. С. Матеріальна істина і судові докази в советському кримінальному процесі. Москва, 1955. С. 99.
- 16 Антонов К. В., Сачко О. В., Тертишник В. М., Уваров В. Г. Теорія доказів : підручник. Київ, 2015. С. 63; Павлишин А. А. Достовірність доказів / Велика українська юридична енциклопедія. У 20 т. Т. 19. Кримінальний процес, судострій, прокуратура та адвокатура. Харків, 2020. С. 209.
- 17 Михеєнко М. М. Доказування в советському кримінальному судопроизводстві. Київ, 1984. С. 18.
- 18 Кримінальний процес : підручник / за заг. ред. О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків, 2018. С. 160.
- 19 Юридические основания достоверности доказательств / сост. Н. А. Терновский / под ред. В. А. Томсинова. Москва, 2011. С. 28.
- 20 Сергеева Д. Б. Поняття та сутність достовірності доказу як його властивості. *Юрист України*. 2014. № 1. С. 91. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/uy_2014_1_14 (дата звернення: 10.11.2021).
- 21 Бандурка О. М., Блажівський Є. М., Бурдоль Є. П. та ін. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар. У 2 т. Т. 1 / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. Харків, 2013. С. 289—290; Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / за заг. ред. В. Г. Гончаренко, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. Київ, 2012. С. 262.
- 22 Теория доказательств в советском кримінальному процесі / отв. ред. Н. В. Жогин. Москва, 1973. С. 287.
- 23 Белкин Р. С. Указ. соч. С. 59—61.

для різних учасників процесу. Неоднозначним трактуванням достовірності доказів значною мірою зумовлено розбіжності у визначенні поняття достовірності висновку судового експерта поміж науковців у галузі судової експертології.

Н. І. Клименко вважає, що висновки експерта, які цілком відповідають предмету пізнання, визнають об'єктивною істиною, тобто достовірними²⁴. На думку О. Р. Россинської та С. Ф. Бичкової, достовірність висновку зумовлено тим, чи відповідають дійсності результати експертного дослідження²⁵. А. К. Педенчук виокремлює три види достовірності висновку експерта: повну (функція наукових знань і суб'єкта), наукову (функція стану науки й техніки, наукових знань суб'єкта пізнання), конкретну (об'єднує всі види достовірності в реальному процесі вирішення теоретичних або практичних завдань)²⁶.

О. О. Ейсман зазначає, що достовірним є такий висновок дослідження або твердження експерта, істинність якого забезпечено й гарантовано відповідним вибором методів дослідження або способів міркування²⁷. Ю. К. Орлов вважає, що достовірність містить як істинність висновку експерта (відповідність умовиводів експерта об'єктивної дійсності), так і обґрунтованість (переконливість, аргументованість) висновку²⁸.

На нашу думку, останнє трактування достовірності висновку експерта є найбільш правильним, водночас поза увагою залишається питання критеріїв відповідності умовиводів експерта об'єктивній дійсності.

Ми вважаємо, що для розкриття змісту достовірності висновку експерта необхідно розглянути три складові: умови, які визначають достовірність експертного дослідження; критерій гносеологічної достовірності дослідження та критерій процесуальної достовірності висновку як джерела доказів.

Перш ніж умовивід експерта відіб'ється у висновку і стане доказом, який визнають достовірним, необхідно встановити умови, дотримання яких дасть змогу визнати констатовані експертом факти достовірними. На початку ХХ ст. професор Харківського університету Л. Є. Владимиров зазначав: «Достовірність експертизи залежить від цілої низки припущень, а оцінювання суддею її значення полягає в логічній операції визначення існування умов, що вселяють довіру до думки експерта»²⁹. Умови достовірності висновку експерта частково розглядали в літературі³⁰, однак ця проблема вимагає подальшого аналізу, а умови — більш чіткого розподілу.

Уважаємо, що слід виокремити правові (процесуальні) та гносеологічні (пізнавальні) умови достовірності

24 Клименко Н. І. Зазнач. твір. С. 168.

25 Россинская Е. Р. Указ. соч. С. 46 ; Бичкова С. Ф., Бычкова Е. С., Калимова А. С. Судебная экспертиология. Курс лекций. Алматы, 2005. С. 137.

26 Педенчук А. К. Указ. соч. С. 41—42.

27 Эйсман А. А. Заключение эксперта. Структура и научное обоснование. Москва, 1967. С. 111.

28 Орлов Ю. К. Указ. соч. С. 132—143.

29 Владимиров Л. Е. Учение об уголовных доказательствах. Тула, 2000. С. 266.

30 Щербаковський М. Г. Умовия формування достовірного заклочення експерта. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики* : зб. наук. пр. 2013. Вип. 13. С. 232—241 ; Бутырин А. Ю., Трифонова З. В. Обеспечение достоверности выводов в заключении эксперта при производстве судебной строительно-технической экспертизы. *Теория и практика судебной экспертизы*. 2017. Т. 12. № 3. С. 78—84. URL: <https://moesnsk.ru/upload/medialibrary/311/3117b926e4edcbbe7b8960293e734e36.pdf> (дата звернення: 20.12.2021) та ін.

висновку експерта. До процесуальних умов належать допустимість і належність висновку експерта як одного із джерел доказів. Невипадково докази (відповідно до ст. 94 КПК України) оцінюють, починаючи зі встановлення належності й допустимості і лише потім — достовірності. Належність результатів експертного дослідження полягає в тому, що встановлені експертом факти мають складати предмет доказування чи з'ясувати інші суттєві для кримінального провадження обставини. Із використанням сформульованих експертом висновків ці факти можна встановити та довести. Допустимість висновку експерта в загальному вигляді означає дотримання законності, кримінально-процесуальних норм під час призначення, проведення експертизи, оформлення й подання замовникові її результатів у вигляді висновку експерта.

Закон визначає міру поведінки учасників кримінального провадження щодо регулювання процесу формування висновку експерта як джерела доказів. Вочевидь, висновок експерта може бути визнано достовірним тільки тоді, коли він як джерело доказів є допустимим. Допустимість — це визначений законом спосіб забезпечити достовірність висновку експерта, його доброякісність. Серед численних правових вимог, що висувають до висновку експерта з метою дотримання його допустимості, можна виокремити найбільш важливі, які, на нашу думку, безпосередньо впливають на достовірність результатів дослідження: правосуб'єктність учасників кримінального провадження в залученні експерта; необхідність використання спеціальних знань у формі експертизи; законність збирання та справжність об'єктів експертного дослідження (на-

приклад, допустимість і достовірність походження зразків від об'єкта, який перевіряють); дотримання вимог Закону України «Про судову експертизу» щодо обізнаної особи, яку залучають як експерта; відсутність порушень прав та обов'язків експерта під час проведення експертизи; правильне процесуальне оформлення результатів дослідження у висновку експерта та ін. У разі недотримання зазначених вище умов експертний висновок не може бути визнано ані допустимим, ані достовірним.

Гносеологічні умови достовірності висновку експерта містять доброякісність об'єктів експертизи, правильність вихідних даних, наявність затвердженої методики експертного дослідження. Доброякісними вважають придатні для дослідження об'єкти, якісні та кількісні характеристики яких необхідні й достатні для проведення експертизи з метою вирішення поставлених експертіві питань. Ця характеристика залежить від прийомів, технічних засобів пошуку та вилучення об'єктів, від умов їх подальшого транспортування та зберігання, а також способів надання експертіві. Придатність і достатність об'єктів дослідження, вихідних даних визначають з урахуванням вимог використовуваних методик експертного дослідження. Правильно відібрані, збережені й надані експертіві в необхідному обсязі об'єкти є основою отримання достовірного висновку експерта про наявність або відсутність досліджуваних фактів. Ще однією передумовою достовірності результатів призначеної експертизи є затвержені науково розроблені методики проведення експертних досліджень, інформацію про які розміщено в Реєстрі на відповідному сайті Міністерства юстиції України³¹.

31 Реєстр методик проведення судових експертиз. URL: <https://rmpse.minjust.gov.ua> (дата звернення: 20.11.2021).

Для розкриття безпосередньої сутності достовірності висновку експерта слід зазначити, що в теорії та практиці необхідно розрізняти достовірність як характеристику ступеня обґрунтованості вивідного знання (умовиводів) експерта за результатами проведеного дослідження та достовірність висновку експерта як процесуального джерела доказів, що поєднує зміст і форму. Зазначимо, що в науковій і методичній літературі найчастіше наведено рекомендації з оцінки достовірності висновку експерта без урахування згаданого диференціювання.

Зважаючи на визначення достовірності як обґрунтованого знання, можна виокремити критерій гносеологічної достовірності експертного дослідження або умовиводів експерта, що містить два компоненти — науково-методичне й логічне обґрунтування умовиводів експерта. На думку Ю. К. Орлова, висновок експерта формується в результаті використання загальних наукових положень і конкретних даних про досліджуваний об'єкт³². Отже, виокремлюють два рівні науково-методичного обґрунтування умовиводу експерта: перший — загальне науково-методичне обґрунтування, що містить використання експертом загальних наукових розробок, теорій, рекомендацій і методик (методи, прийоми, засоби, матеріали) дослідження з урахуванням їх можливостей та надійності; другий — конкретне наукове обґрунтування результатів експертизи на підставі застосування затвердженої типової методики експертного дослідження, найбільш придатної для наданих у призначеній експертизі об'єктів з метою вирішення поставлених питань. Повне й усебічне дослідження передбачає застосування обраної ек-

пертною методики (блок операцій); трактування отриманих даних, з'ясування їх значення для розв'язання поставлених питань (блок аналізу); обґрунтування проміжних і підсумкових умовиводів (блок синтезу).

Відповідь експерта на поставлені питання обґрунтовує сукупність аргументів із використанням законів логіки. Специфічність, винятковість висновку експерта полягає в тому, що у ньому (на відміну від решти видів доказів) наведено вивідне знання, тобто нове знання, здобуте шляхом логічних умовиводів. Логічні висновки експерта, зроблені на підставі проведених ним досліджень, мають доказове значення. Відповідно до ст. 102 КПК України висновок експерта має містити *«обґрунтовані відповіді на кожне поставлене питання»*. Обґрунтованість є необхідною вимогою до експертного висновку: надає йому переконливості, є системою аргументів і переконань експерта, результатом аналізу проведеного дослідження об'єктів.

Логічна обґрунтованість передбачає послідовне викладення стадій експертного дослідження, опис виявлених ознак і їх інтерпретування, викладення проміжних результатів, відсутність у висновку будь-яких суперечностей та неточностей, формулювання підсумкового умовиводу, що впливає із проміжних висновків. Логічна обґрунтованість (умотивованість) передбачає розгорнутий виклад дій експерта, пов'язаних з оглядом, зіставленням, розрахунками, кількісним і якісним дослідженням наданих експертові об'єктів, документів, іншої інформації. Висновки експерта повинні впливати зі здобутих результатів, обумовлюватися ними³³.

Достовірність умовиводів експерта слід розглядати як гносеологічну

32 Орлов Ю. К. Указ. соч. С. 126–127.

33 Щербаковський М. Г. Знач. твір. С. 171–172.

категорію, визначену пізнавальною діяльністю обізваної особи. Наступним важливим моментом установлення достовірності відомостей про факти, яким надано значення доказів, є визначення критерію процесуальної достовірності висновку експерта як джерела доказів. Згідно з наведеним вище загальним визначенням достовірність означає відповідність знання об'єктивній дійсності. Виникає практичне питання: як саме сторони й суд мають переконатися у такій відповідності?

Критерій процесуальної достовірності висновку експерта можна визначити за Постановою Пленуму Верховного Суду, у якій зазначено, що з метою встановлення достовірності висновку експерта суди мають з'ясувати не тільки процесуальну та гносеологічну допустимість, логічне та наукове обґрунтування умовиводів експерта, а й узгодженість висновку експерта з іншими матеріалами справи³⁴. Маємо уточнити: як слушно зазначає Г. М. Резнік, достовірність окремого доказу (зокрема, висновку експерта) установлюють співставленням із доказами, що стосуються того самого факту³⁵. У процесуальному аспекті достовірність доказів визначають як відповідність окремого доказу решті встановлених у кримінальному провадженні фактів, даних і перевічених доказів.

Із теоретичної та практичної позицій доцільно розглянути порядок визначення достовірності висновку експерта у правозастосовній практиці країн англосаксонської правової сім'ї. Джерелами права в цих країнах загального права є норми, сформульовані судьями, тобто правове регулювання здійснюється на

основі судових прецедентів. Так, джерелами доказового права США є рішення окружних судів (судів першої інстанції), апеляційних окружних судів, Верховного Суду. Крім цього, існують правила доказування штатів і Федеральні правила доказування (*Federal Rules of Evidence*, далі — *Правила*), які регулюють види й засоби доказування, порядок збирання, перевірки, оцінки та використання доказів.

Деякі правила мають безпосереднє відношення до оцінки належності, допустимості та достовірності результатів експертизи. Відповідно до Правила 104 (а) «Попередні питання (*Preliminary Questions*)» суддя має визначити кваліфікацію експерта, тобто його компетенцію; належність (*relevance*) доказів (зокрема, висновку експерта), яка залежить від того, чи доводить він існування факту, який цікавить суд. Допустимість показань експертів визначено двома критеріями. Згідно з Правилем 401 «Перевірка належності доказів (*Test for Relevant Evidence*)» доказ визнають таким, що встановлює факт із більшою чи меншою ймовірністю, а факт має значення для справи. Правило 402 «Загальна допустимість доказів (*General Admissibility of Relevant Evidence*)» доводить, що всі належні докази допустимі, якщо інше не встановлено законами або правилами. Отже, особливістю американського доказового права є те, що доказ визнають допустимим не на підставі дотримання закону й інших процесуальних правил, а в разі його здатності доводити факти, що підлягають установленню під час судового розгляду. Належність розглядають як один із критеріїв допустимості доказу, а допустимими визнають лише належні докази.

34 Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах : Постанова Пленуму ВС України від 30.05.1997 р. № 8 (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-97#Text> (дата звернення: 20.11.2021).

35 Резнік Г. М. Внутреннее убеждение при оценке доказательств. Москва, 1977. С. 11.

За Правилком 702 «Показання свідків-експертів (*Testimony by Expert Witnesses*)», «свідок, який здобув кваліфікацію експерта зі знань, навичок, досвіду, навчання або освіти може давати показання у формі висновку або в інший спосіб, якщо: (а) наукові, технічні або інші спеціальні знання експерта допоможуть дослідникові фактів [Судді, присяжним.— Автор.] зрозуміти докази або встановити факт, що обговорюється; (b) показання ґрунтуються на достатніх фактах або даних; (c) свідчення є продуктом надійних принципів і методів, а також (d) експерт правильно застосував принципи й методи до фактів справи».

Незважаючи на деякі відмінності у змісті вітчизняних правових понять і понять, застосованих у Правилах, зіставляючи наведені норми із названими нами умовами та критеріями достовірності висновку експерта, можна визначити певні збіги. Так, до проведення експертизи допускають лише обізану особу, яка має спеціальні знання, навички їх застосування та має відповідну кваліфікацію. Належним і, відповідно, допустимим є висновок експерта, з допомогою якого встановлюють факт, що цікавить суд. Показання (результати експертизи) експерта мають ґрунтуватися на доброякісних матеріалах, представлених на дослідження; у процесі проведення експертизи експерт повинен використовувати відомі, перевірені наукові положення та методи, а також застосовувати їх у конкретному дослідженні.

Хоча законом і не обумовлено, але у спеціальній літературі науковці неодноразово звертали увагу на те, що суддя неспроможний визначити значущість

(вагомість) доказів за допомогою ізольованого дослідження експертних висновків. Для суб'єкта доказування, який використовує висновок експерта, важливо зібрати разом усі докази, експертні й неспеціалізовані, та визначити, чи задовольняють вони сукупно вимогам доказування певних фактів³⁶.

Слід зазначити, що формування остаточного варіанту Правила 702 відбувалося під впливом судових прецедентів, відомих як «Стандарт Фрая (*Frye*)» і «Стандарт Добера (*Daubert*)». У США цими стандартами послуговуються в судах першої інстанції нарівні з Федеральними правилами доказування.

1923 року у справі Фрай проти Сполучених Штатів обвинувачений у вбивстві сподівався довести свою невинуватість за допомогою попередника детектора брехні³⁷. Докази були неприйнятними через метод, яким їх отримали: у ті часи результати поліграфа наукова спільнота не приймала як доказ. Суть стандарту Фрая полягає в тому, що суд (перед тим, як визнати висновок (показання) експерта допустимим) має вирішити, чи були процедура, методика або принципи, на яких засновано висновки експерта, «загальноприйнятими значною частиною відповідної наукової спільноти». Стандарт Фрая зумовив спосіб перевірки обґрунтованості показань експертів, забезпечив одноманітний підхід до визнання їх допустимості в судових справах.

Під час практичного застосування цього стандарту сторона, яка залучала експерта, мала запросити науковців, щоби підтвердити достовірність наукових даних, які стали підґрунтям проведеного дослідження.

36 Ward T. Explaining and trusting expert evidence: What is a 'sufficiently reliable scientific basis'? *The International Journal of Evidence & Proof*. 2020. Vol. 24. № 3. P. 234. DOI: 10.1177/1365712720927622 (дата звернення: 20.11.2021).

37 *Frye v. United States*. 293 Fed. 1013 (D. C. Cir. 1923). URL: <https://casetext.com/case/frye-v-united-states-7> (дата звернення: 20.11.2021).

Однак, полегшивши суду перевірку обґрунтованості експертних показань простим зіставленням їх із думкою вчених, запропонований спосіб спричинив широку дискусію.

Одні вчені вважали стандарт надто консервативним, тому що потрібно було чекати, коли новий метод достатньо поширяться, аби його можна було використати в судовому процесі; інші, навпаки, стверджували, що будь-який метод можна зробити прийнятним, якщо обмежено визначити «наукову спільноту»; треті підкреслювали, що методика може бути загальноприйнятною, але в конкретному випадку результати її застосування можуть виявитися хибними; зрештою, критерії «загального визнання», «конкретної наукової галузі» суди застосовували по-різному³⁸.

Стандарт Фрая поступився місцем новому стандарту. 1993 року у справі Добра проти фармацевтичної фірми двоє дітей, народжених з обмеженими можливостями, зажадали відшкодування збитків від виробника препарату «Бендектін», стверджуючи, що саме цей препарат (який їхня мати приймала під час вагітності для боротьби з ранковим нездужанням) спричинив їх інвалідність³⁹. Після засідань судів першої й апеляційної інстанцій Верховний Суд ухвалив рішення, що склало основу стандарту Добра та містило такі вимоги до оцінки достовірності висновку експерта:

1) суд має визначити, чи було перевірено наукову теорію або методику. Посилаючись на авторитетні наукові джерела, суд визнав, що ознакою науки є емпірична перевірка;

2) чи було теорію або метод піддано експертній оцінці й оприлюднено (рецензування й опублікування підвищують імовірність виявлення недоліків, завдяки чому вони є непрямым доказом того, що висновок підтверджено за допомогою надійної наукової методології);

3) важливим чинником є відома чи потенційна частотність помилок використаної методики;

4) показником надійності висновків є наявність і дотримання стандартів, що контролюють роботу обладнання;

5) важливим чинником залишається «загальне визнання» застосованої експертом методики дослідження. Хоча Верховний Суд відхилив «загальне визнання» як єдиний критерій допустимості стандарту Фрая, але визнав його актуальність в оцінці надійності наукових даних. Цей чинник може бути важливим непрямим доказом правильності дослідження, що складає основу висновків експерта.

Зауважимо: новий стандарт зобов'язав суддів першої інстанції перевіряти наукову обґрунтованість експертних доказів. Судді, раніше ізольовані від наукового боку показань, тепер мали ознайомлюватися з науковими основами, експертними методами й методиками. Це нове зобов'язання Верховний Суд визначив як роль «брамника» (*gatekeeper*) для опису дій судді. Якщо попередня перевірка суддею підтверджує наукову достовірність проведених досліджень, він «допускає» висновки експерта до

38 Giannelli P. C. The Admissibility of Novel Scientific Evidence: *Frye v. United States*, a Half-Century later. *Columbia Law Review*. 1980. Vol. 80. No. 6. Pp. 1997–1250. DOI: 10.2307/1122061 (дата звернення: 20.11.2021).

39 *Daubert v. Merrell Dow Pharmaceuticals, Inc.*, 509 US. 579 (1993). URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/509/579> (дата звернення: 20.11.2021).

опрацювання присяжними для ухвалення рішення у справі⁴⁰.

Два наступні судові вироки доповнили стандарт Добера. У справі «Компанія «Дженерал Електрик» проти Джойнера» Верховний Суд зазначив, що думка експерта не повинна впливати з необґрунтованих припущень, екстраполяції наукових даних на конкретні досліджувані об'єкти з розривами між методологією та висновками експерта⁴¹. У такий спосіб суд акцентував увагу на необхідному взаємозв'язку загальних наукових засад і результатів конкретного експертного дослідження. Іще один важливий результат розгляду справи — суд не може визнавати докази лише на підставі авторитету експерта (за принципом *ipse dixit* — із латини «сам сказав», тобто авторитетна думка, яка не вимагає доказів)⁴².

Розглядаючи справу «Компанія «Кумхо Шина» проти Кармайкла», Верховний Суд скасував рішення першої й апеляційної інстанцій, які визнали свідчення експерта неприпустимим доказом через те, що експерт позивачів ґрунтував свідчення на власному «досвіді», а не на наукових знаннях⁴³. Верховний Суд ухвалив, що Правило 702 не розрізняє «наукові», «технічні» або «інші спеціальні»

знання, оскільки будь-які знання можна використовувати для експертних показань. Суд зауважив, що інженерна справа — це дисципліна, яка ґрунтується на наукових засадах. Отже, стандарт Добера для визначення допустимості можна застосувати до будь-яких показань експертів, зокрема заснованих на технічних знаннях, уміннях і навичках.

Аналіз стандартів Фрая та Добера дає змогу дійти висновку, що їх вимоги також узгоджено з необхідністю дотримання певних умов і критеріїв для оцінки достовірності висновку експерта: використання загальних наукових положень і методик, апробованих практикою та застосованих у конкретних ситуаціях дослідження. Істотною відмінністю від вітчизняного підходу у визначенні достовірності результатів експертизи є вимога зазначати можливі похибки проведеного дослідження, яка згодом суттєво вплинула на перегляд загальних методологічних принципів судових експертиз⁴⁴.

В Англії та Вельсі процедуру збирання та перевірки доказів регламентовано Кримінально-процесуальними правилами (*The Criminal Procedure Rules*)⁴⁵. Аналіз глави 19 «Експертні докази» (*Expert Evidence*), присвяченої проведенню та

40 Faigman D. L., Slobogin C., Monahan J. Gatekeeping Science: Using the Structure of Scientific Research to Distinguish Between Admissibility and Weight in Expert Testimony. *Northwestern University Law Review*. 2016. Vol. 110. No. 4. 44 p. URL: <https://scholarlycommons.law.northwestern.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1244&context=nulr> (дата звернення: 20.11.2021).

41 *General Electric Co. v Joiner*, 522 U. S. 136 (1997). URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/522/136> (дата звернення: 20.11.2021).

42 Edwards T. S., Jr., Edwards J. R. The Daubert expert standard: a primer for Florida judges and lawyers. *The Florida bar journal*. 2020. Vol. 94. No. 2. P. 8. URL: <https://www.floridabar.org/the-florida-bar-journal/the-daubert-expert-standard-a-primer-for-florida-judges-and-lawyers> (дата звернення: 20.11.2021).

43 *Kumho Tire Co. v. Carmichael*, 526 U. S. 137 (1999). URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/526/137> (дата звернення: 20.11.2021).

44 Stern H. S., Cuellar M., Kaye D. H. Reliability and Validity of Forensic Science Evidence. Significance. Apr. 2019. Vol. 16. No. 2. P. 21–24. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3387399 (дата звернення: 20.11.2021).

45 *The Criminal Procedure Rules 2020. UK Statutory Instruments*. 2020. № 759 (L. 19). URL: <https://www.legislation.gov.uk/uksi/2020/759/contents/made> (дата звернення: 20.11.2021).

перевірці висновку експерта, свідчить, що частина норм безпосередньо спрямована на оцінку достовірності висновку експерта. Так, згідно з підпунктом 19.3.3.d на вимогу протилежної сторони експерт зобов'язаний надати копію висновку для перевірки «запису будь-якого дослідження, вимірювання, випробування чи експерименту, на яких засновано висновки й думку експерта, або які проведено для отримання цих висновків; усі засоби, за допомогою яких проведено такі дослідження, виміри, випробування чи експерименти».

Вочевидь, така перевірка спрямована на встановлення достовірності процесу експертного дослідження. Норма підпункту 19.4 «Зміст висновку експерта» (*Content of expert's report*) містить вимоги до висновку як процесуального документа із зазначенням компетенції експерта, усі досліджені об'єкти й опрацьовану літературу, пояснення всіх встановлених фактів і зроблені висновки, а якщо експертизу проводили кілька експертів, які не дійшли єдиної думки,— викласти діапазон думок та причину розбіжностей. Цілком очевидно, що ці вимоги спрямовані на встановлення достовірності й обґрунтованості результатів експертизи.

Проблеми оцінки наукової достовірності експертних висновків і занепокоєння відсутністю критеріїв такої оцінки сприяли впровадженню в судову практику Англії та Вельсу стандарту Добера. Комітет з науки та технологій Палати громад Парламенту Великої Британії провів засідання на тему «Судова експертиза в суді», на якому ухвалили, що від-

сутність узгодженого протоколу придатності наукових методів до їх визнання в суді є абсолютно неприпустимою. Було запропоновано розробити на прикладі стандарту Добера об'єктивний, чіткий тест для з'ясування того, чи є теорія або техніка доволі достовірною та заснованою на доказах, щоби здобути визнання в суді⁴⁶. Із часом суди більш суворо поставилися до оцінки експертних доказів і в деяких випадках навіть наполягали на статистичній оцінці судових доказів певного типу, якщо їх надавав експерт⁴⁷.

На відміну від достовірності результатів дослідження, яку встановлюють щодо змісту висновку ізольовано від решти доказів, достовірність висновку як процесуального документа остаточно визначають сукупно з уже наявними доказами. Отже, критерієм процесуальної достовірності висновку експерта як джерела доказів є його несуперечність, узгодженість із рештою доказів.

Об'єднання умов, гносеологічного та процесуального критеріїв достовірності висновку експерта є фундаментом, на якому можна сформулювати певний стандарт доказування щодо відповідності умовиводів експерта об'єктивній дійсності.

У вітчизняній процесуальній літературі обговорюють можливість використання стандартів доказування задля об'єктивізації оцінки доказів.

В. В. Вапнярчук зазначає, що стандарт доказування — це певні критерії оцінки, умовний взірць, орієнтир, оптимальний рівень вимог, що свідчить про достатність знань суб'єкта доказування як в об'єктивному (пев-

46 *House of Commons. Science and Technology Committee. Forensic Science on Trial. Seventh Report of Session 2004–05. Published on 29 March 2005. P. 77. URL: <http://www.publications.parliament.uk/pa/cm200405/cmselect/cmsctech/96/96i.pdf> (дата звернення: 20.11.2021).*

47 Schafer B., Aitken C. G. G., Mavridis D. Daubert in the UK — Second order evidence between courts and commissions. URL: <http://www.maths.ed.ac.uk/~cgga/Cutting%20the%20Daubert%20knot.doc> (дата звернення: 20.11.2021).

на сукупність доказової інформації), так і в суб'єктивному (певний рівень переконаності) аспекті для прийняття відповідного процесуального рішення⁴⁸. Щодо висновку експерта такого стандарту поки що не запропоновано, тому ми зробимо спробу заповнити цю прогалину. Уважаємо, що для визначення достовірності висновку експерта цілком придатним є стандарт «*поза розумним сумнівом*», наведений у ст. 17 КПК України, який, по суті, відповідає законодавчо регламентованому способу вільної оцінки доказів за внутрішнім переконанням⁴⁹.

Цей стандарт є новим правовим явищем для кримінально-процесуального законодавства України. Відповідно до ч. 2 ст. 17 КПК України «*ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні кримінального правопорушення і має бути виправданим, якщо сторона обвинувачення не доведе винуватість особи поза розумним сумнівом*». Законодавець не визначає поняття цього стандарту доказування та застосовує його винятково до встановлення вини обвинуваченого, покладаючи обов'язок доказування на сторону обвинувачення.

Доказування вини особи «*поза розумним сумнівом*», як зазначають американські науковці,— це такий етап процесу, який, після повного, усебічного та неупередженого дослідження й оцінки всіх

зібраних у кримінальному провадженні доказів, усе одно не цілком, не остаточно переконує суддів і присяжних у доведеності (правдивості) обвинувачення у кримінальному провадженні⁵⁰. Розглянутий стандарт поглиблює внутрішнє переконання суб'єкта доказування в достовірності доказів і достатності їх сукупності для ухвалення процесуального рішення, яким особу визнають винною або невинною у вчиненні кримінального правопорушення⁵¹.

Європейський суд з прав людини розглядає стандарт доказування «*поза розумним сумнівом*», з одного боку, як обов'язок сторони обвинувачення доводити вину обвинуваченого, а з іншого — як обов'язок суду виносити обвинувальний вирок лише тоді, коли вину обвинуваченого у скоєнні злочину доведено поза всяких розумних сумнівів⁵².

Слід зазначити, що стандарт «*поза розумним сумнівом*» широко застосовують на практиці Європейський суд з прав людини та деякі вітчизняні суди. Зокрема, у справі Севтап Везнедароглу проти Турції зазначено, що доказування відображає максимальний стандарт, який стосується вирішуваних питань під час визначення кримінальної відповідальності.

Жодну людину не можна позбавляти волі або піддавати іншому покаранню за рішенням суду, якщо провину

48 Вапнярчук В. В. Теоретичні основи кримінального процесуального доказування : дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2018. С. 153.

49 Кримінальний процес : підручник С. 154.

50 Bergman P., Berman S. J. The Criminal Law Handbook: Know Your Rights, Survive the System. 11th edition. Printed in the U. S. A., 2009. P. 341.

51 Drozdov O., Hryniuk V., Kovalchuk S., Korytko L., & Kret G. The standard of proof “beyond a reasonable doubt” in criminal proceedings of Ukraine in the context of the ECHR case-law. *Amazonia Investiga*. 2021. Vol. 10. Is. 46. P. 281—289. DOI: 10.34069/AI/2021.46.10.28 (дата звернення: 20.11.2021).

52 Gunn T. J. Limitations Clauses, Evidence, and the Burden of Proof in the European Court of Human Rights. *Religion & Human Rights*. 2020. Vol. 15. Is. 1—2. P. 192—206. DOI: 10.1163/18710328-BJA10007 (дата звернення: 20.11.2021).

такої особи не доведено поза розумним сумнівом⁵³.

Розумний сумнів обов'язково потрібно обґрунтувати зібраними доказами. Якщо висновки експерта обґрунтовано науково-методично й логічно, якщо вони не суперечать решті зібраних та оцінених доказів, то немає об'єктивних підстав для сумнівів у достовірності висновку експерта.

Стандарт доказування поза розумним сумнівом є підставою для формування внутрішнього переконання суб'єкта доказування для встановлення достовірності висновку експерта. Цей стандарт означає, що всі сумніви щодо умов і підстав формування висновку експерта, крім визнаних обґрунтованими, перебувають за межами здорового глузду, тобто під час оцінки достовірності висновку сторони й суд мають бути впевнені «поза розумним сумнівом» у правильності встановленого факту. Сукупно з усіма зібраними доказами висновки експерта дає змогу ухвалити необхідне у кримінальному провадженні процесуальне рішення.

Висновки

З огляду на викладене можна сформулювати таке визначення. Стандарт достовірності висновку експерта означає, що умови належності й допустимості висновку дотримано, подані на експертизу об'єкти є доброякісними, умовиводи експерта обґрунтовано загальними науково-методичними положеннями й заснованими на них результатами конкретного експертного дослідження, логічно аргументовано, узгоджено з рештою доказів кримінального провадження та визнано такими,

що відповідають поза розумним сумнівом фактичним обставинам правопорушення.

Стандарт достовірності заключення експерта в уголовном процессе

Михаил Щербаковский

Выделены процессуальные (относимость и допустимость) и гносеологические (доброкачественность объектов, правильность исходных данных, использована утверждённая методика исследования) условия и критерии (гносеологические — научно-методическое и логическое обоснование умозаключений эксперта, процессуальные — согласованность с другими материалами производства), определяющие достоверность заключения эксперта.

Целью статьи является анализ мнений учёных относительно достоверности доказательств вообще и заключения эксперта в частности; определение обстоятельств, предшествующих заключению эксперта и обуславливающих его достоверность; выделение гносеологических и процессуальных критериев этого свойства и формулирование стандарта, согласно которому достоверность экспертного заключения можно установить по результатам проведённого исследования.

Научно-методическое обоснование включает общее и конкретное обоснование результатов исследования представленных на экспертизу объектов. Логическим обоснованием является аргументация промежуточных и окончательных выводов эксперта. Критерий процессуальной достоверности заключения эксперта состоит в его непротиворечивости, согласованности с остальными доказательствами. Для определения соответствия заключения эксперта объективной действительности рекомендовано применять стандарт доказывания «вне

53 *Sevtař Veznedarođlu v. Turkey* (Севтаř Везнедароđлу против Турции) : решение Европейского суда по правам человека от 11.04.2000 г. URL: https://www.srji.org/resources/search/?f_1_195053735=&set_filter=y&PAGEN_1=1&SIZEN_1=20 (дата звернення: 20.12.2021).

разумного сомнения». Стандарт достовірності заключения експерта означает, что условия относимости и допустимости заключения соблюдены; на экспертизу представлены доброкачественные объекты; умозаключения эксперта обоснованы общими научно-методическими положениями и основанными на них результатами конкретного экспертного исследования, логически аргументированы, согласуются с другими доказательствами уголовного производства и признаны соответствующими вне разумного сомнения фактическим обстоятельствам правонарушения.

Ключевые слова: заключение эксперта; достоверность; допустимость; относимость; обоснованность; стандарт достовірності.

The standard of forensic report veracity in criminal proceedings

Mykhailo Shcherbakovskyi

Procedural (relevance and admissibility) and epistemological (due quality of objects, accuracy of source data, approved research methodology was applied) conditions and criteria (epistemological: scientific, methodological and logical substantiation of expert conclusions, procedural: compliance with other case files) that together determine veracity of the expert conclusion are outlined.

The Article Purpose is to analyze views of scientists concerning veracity of evidence in general and the expert conclusion in particular; clarify circumstances preceding the expert conclusion and conditioning its accuracy; emphasize epistemological and procedural criteria for this characteristic and compare with the procedure for determining veracity of forensic examination in the countries of the Anglo-Saxon Legal Family and develop a standard based on which veracity of the forensic report can be established by results of performed research.

The scientific and methodological substantiation presupposes general and specific substantiation of research results of submitted objects. The logical substantiation is argumentation of

the expert's interim and final conclusions. The criterion for procedural veracity of the forensic report is in its consistency, compliance with other pieces of evidence. It is advisable to use the standard of proof "beyond a reasonable doubt" to determine conformity of the forensic report with objective reality.

The standard of forensic report veracity implies that conditions of relevance and admissibility of the forensic report are met, objects submitted for forensic examination are of appropriate quality, expert conclusions are based on general scientific and methodological provisions and results of a particular expert research stemming from them, logically reasoned, conformed with other pieces of evidence in a criminal proceeding and recognized as corresponding to actual circumstances of the offense beyond any reasonable doubt.

Keywords: forensic report, veracity, admissibility, relevance, validity, veracity standard.

Фінансування

Це дослідження не отримало жодного спеціального гранту від фінансових установ у державному, комерційному чи некомерційному секторах.

Відмова від відповідальності

Засновники не грали жодної ролі у розробленні дослідження, добиранні й аналізованні даних, рішеннях про публікацію чи підготовку рукопису.

Учасники

Автор вніс свій внесок винятково в інтелектуальну дискусію, що є основою цього документа, дослідження судової практики, написання та редагування, і бере на себе відповідальність за її зміст і тлумачення.

Декларація щодо конфлікту інтересів

Автор заявляє, що у нього відсутній конфлікт інтересів.

References

- Antonov, K. V., Sachko, O. V., Tertyshnyk, V. M., Uvarov, V. H. (2015). *Teoriia dokaziv* [Proof Theory]: pidruchnyk. Kyiv [in Ukrainian].
- Averianova, T. V. (2001). *Sudebnaia ehkspertiza. Kurs obshchei teorii* [Forensic examination. General theory course]. Moskva [in Russian].
- Bandurka, O. M., Blazhivskiy, Ye. M., Burdol, Ye. P. ta in. (2013). *Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy. Naukovo-praktychnyi komentar* [The Criminal Procedural Code of Ukraine. Scientific and Practical Commentary]. U 2 t. T. 1 ; za zah. red. V. Ya. Tatsiia,

- V. P. Pshonky, A. V. Portnova. Kharkiv [in Ukrainian].
- Belkin, R. S. (1966). *Sobiranie, issledovanie i otsenka dokazatelstv. Sushchnost i metody* [Collecting, studying and evaluating evidence. Essence and methods]. Moskva [in Russian].
- Belkin, R. S. (2001). *Kriminalistika: problemy segodniashnego dnia. Zlobodnevyne voprosy rossiiskoi kriminalistiki* [Criminalistics: problems of the present. Pressing issues of Russian criminalistics]. Moskva [in Russian].
- Belkin, R. S., Vinberg, A. I., Dorokhov, V. Ia., Karneeva, L. M. i dr. (1973). *Teoriia dokazatelstv v sovetskom ugovnom protsesse* [The proof theory in the Soviet criminal procedure]; otv. red. N. V. Zhogin. Moskva [in Russian].
- Bergman, P., Berman, S. J. (2009). *The Criminal Law Handbook: Know Your Rights, Survive the System*. 11th edition. Printed in the U. S. A.
- Black's Law Dictionary* (1968) ; By Black H. C. 4th edition. St. Paul, Minn ; West Publishing Co.
- Bolshoi ehntsiklopedicheskii slovar* [Big Encyclopedic Dictionary](2000) ; gl. red. A. N. Prokhorov. Moskva, Sankt-Peterburg [in Russian].
- Brokgauz, F. A., Efron, I. A. (2002). *Ehntsiklopedicheskii slovar: sovremennaiia versia* [Encyclopedic Dictionary. Modern Version]. Moskva [in Russian].
- Butyrin, A. Iu., Trifonova, Z. V. (2017). Obespechenie dostovernosti vyvodov v zakliuchenii ehksperta pri proizvodstve sudebnoi stroitelno-tekhnicheskoi ehkspertizy [Ensuring veracity of the conclusions in the forensic report while conduct of forensic structural engineering analysis]. *Teoriia i praktika sudebnoi ehkspertizy*. T. 12. № 3. URL: <https://moesnsk.ru/upload/media-library/311/3117b926e4edcbb7b8960293e734e36.pdf> [in Russian].
- Bychkova, S. F., Bychkova, E. S., Kalimova, A. S. (2005). *Sudebnaia ehkspertologiiia. Kurs lektsii* [Forensic science. Course of lectures]. Almaty [in Russian].
- Daubert v. Merrell Dow Pharmaceuticals, Inc., 509 U.S. 579 (1993). URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/509/579>.
- Drozdov, O., Hryniuk, V., Kovalchuk, S., Korytko, L., Kret, G. (2021). The standard of proof "beyond a reasonable doubt" in criminal proceedings of Ukraine in the context of the ECHR case-law. *Amazonia Investiga*. Vol. 10. Is. 46. DOI: 10.34069/AI/2021.46.10.28.
- Edwards, T. S., Jr., Edwards, J. R. (2020). The Daubert expert standard: a primer for Florida judges and lawyers. *The Florida bar journal*. Vol. 94. No. 2. URL: <https://www.floridabar.org/the-florida-bar-journal/the-daubert-expert-standard-a-primer-for-florida-judges-and-lawyers>.
- Ehisman, A. A. (1967). *Zakliuchenie ehksperta. Struktura i nauchnoe obosnovanie* [The forensic report. Structure and scientific substantiation]. Moskva [in Russian].
- Ehntsiklopediia ehpistemologii i filosofii nauki* [Encyclopedia of Epistemology and Philosophy of Science](2009) ; pod red. I. T. Kasavina. Moskva [in Russian].
- Faigman, D. L., Slobogin, C., Monahan, J. (2016). Gatekeeping Science: Using the Structure of Scientific Research to Distinguish Between Admissibility and Weight in Expert Testimony. *Northwestern University Law Review*. Vol. 110. No. 4. URL: <https://scholarlycommons.law.northwestern.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1244&context=nulr>.
- Filosofskii ehntsiklopedicheskii slovar* [Philosophical Encyclopedic Dictionary](1983). Moskva [in Russian].
- Frye v. United States. 293 Fed. 1013 (D. C. Cir. 1923). URL: <https://casetext.com/case/frye-v-united-states-7>.
- General Electric Co. v Joiner, 522 U. S. 136 (1997). URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/522/136>.
- Giannelli, P. C. (1980). The Admissibility of Novel Scientific Evidence: Frye v. United States, a Half-Century later. *Columbia Law Review*. Vol. 80. No. 6. DOI: 10.2307/1122061.
- Gunn, T. J. (2020). Limitations Clauses, Evidence, and the Burden of Proof in the European Court of Human Rights. *Religion & Human Rights*. Vol. 15. Is. 1–2. DOI: 10.1163/18710328-BJA10007.
- House of Commons. Science and Technology Committee. Forensic Science on Trial*. Seventh Report of Session 2004–05. Published on 29 March 2005. P. 77. URL: <http://www.publications.parliament.uk/pa/cm200405/cmselect/cmsctech/96/96i.pdf>.
- Iuridicheskie osnovaniia dostovernosti dokazatelstv* [Legal grounds for evidence veracity](2011) / sost. N. A. Ternovskii ; pod red. V. A. Tomsinova. Moskva [in Russian].
- Kliuiev, O. M., Simakova-Yefremian, E. B., Khosha, V. V. (2020). *Sudova-ekspertna diialnist v Ukraini: zbirnyk normatyvno-pravovykh aktiv* [Forensic activity in Ukraine: collection of regulatory legal acts]: chynne zakonodavstvo stanom na 1 veres. 2020 r. / uporiad.: O. M. Kliuiev, E. B. Simakova-Yefremian, V. V. Khosha. Kharkiv [in Ukrainian].
- Kliuiev, O. M., Uhrovetskyi, O. P., Simakova-Yefremian, E. B., Petrova, I. A. ta in. (2021). *Sudovi ekspertizy v administrativnomu provadzhenni* [Forensic examinations in administrative proceedings]: navch. posib. Kharkiv [in Ukrainian].
- Kliuiev, O., Simakova-Yefremian, E. (2021). Doktrynalni pidkhody do sudovoi ekspertizy v Ukraini [Doctrinal approaches to forensic science in Ukraine]. *Pravo Ukrainy*. № 8 [in Ukrainian].
- Klymenko, N. I. (2007). *Sudova ekspertolohiia. Kurs lektsii* [Forensic science. Course of lectures]. Kyiv [in Ukrainian].
- Kratkaia filosofskaia ehntsiklopediia* [Short Philosophical Encyclopedia](1994). Moskva [in Russian].
- Kryminalnyi protses* [Criminal procedure](2018) : pidruchnyk ; za zah. red. O. V. Kaplinoi, O. H. Shylo. Kharkiv [in Ukrainian].
- Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy. Naukovo-praktychnyi komentar* [The Criminal Procedural Code of Ukraine. Scientific and Practical Commentary] (2012) ; za zah. red. V. H. Honcharenko, V. T. Nora, M. Ye. Shumyla. Kyiv [in Ukrainian].
- Kumho Tire Co. v Carmichael, 526 U. S. 137 (1999). URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/526/137>.
- Lisichenko, V. K. (1982). Osobennosti proverki i otsenki zakliuchenii ehkspertizy na predvaritelnom

- sledstviu i v sude [Peculiarities of reviewing and evaluating forensic reports while preliminary investigation and court proceedings]. *Kriminalistika i sudebnaia ehkspertiza*. Vyp. 24 [in Russian].
- Mikheenko, M. M. (1984). *Dokazyvanie v sovetskom ugovnom sudoproizvodstve* [Proof in Soviet criminal proceedings]. Kiev [in Russian].
- Nemira, S. V. (2016). *Dostovernost zakliucheniia ehksperta v ugovnom protsesse* [Veracity of the forensic report in criminal proceedings]: dis. ... kand. iurid. nauk. Krasnodar [in Russian].
- Nemira, S. V. (2016). *Dostovernost zakliucheniia ehksperta v ugovnom protsesse* : avtoref. dis. ... kand. iurid. nauk. Krasnodar [in Russian].
- Orlov, Iu. K. (2005). *Sudebnaia ehkspertiza kak sredstvo dokazyvaniia v ugovnom sudoproizvodstve* [Forensic examination as a means of proof in criminal proceedings]. Moskva [in Russian].
- Pavlyshyn, A. A. (2020). *Dostovirnist dokaziv* [Proof veracity]/ *Velyka ukrainska yurydychna entsyklopediia*. U 20 t. T. 19. Kryminalnyi protses, sudoustrii, prokuratura ta advokatura. Kharkiv [in Ukrainian].
- Pedenchuk, A. K. (1995). *Zakliuchenyie sudebnoho eksperta: lohyka, ystynnost, dostovernost* [The forensic report: logic, truth, veracity]: avtoref. dys. ... d-ra yuryd. nauk. Moskva [in Ukrainian].
- Reznik, G. M. (1977). *Vnutrennee ubezhdienie pri otsenke dokazatelstv* [Internal conviction in the evaluation of evidence]. Moskva [in Russian].
- Ripenko, A. I., Tishchenko, V. V., Samoilenko, O. A., Simakova-Yefremian, E. B., Petrova, I. A. ta in. (2021). *Sudovi ekspertyzu u kryminalnomu provadzhenni* [Forensic examinations in criminal proceedings]: posibnyk. Odesa [in Ukrainian].
- Rossinskaia, E. R. (2020). *Sudebnaia ehkspertiza v grazhdanskom, arbitrazhnom, administrativnom i ugovnom protsesse* [Forensic examination in civil, arbitration, administrative and criminal proceedings]: monografia. Moskva [in Russian].
- Serhieieva, D. B. (2014). *Poniattia ta tustnit dostovirnosti dokazu yak yoho vlastyvosti* [The concept and essence of evidence veracity as its peculiarity]. *Yuryst Ukrainy*. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/uy_2014_1_14 [in Ukrainian].
- Schafer, B., Aitken, C. G. G., Mavridis, D. Daubert in the UK — Second order evidence between courts and commissions. URL: <http://www.maths.ed.ac.uk/~cgga/Cutting%20the%20Daubert%20knot.doc>.
- Shcherbakovskii, M. G. (2013). *Uslovia formirovaniia dostovernogo zakliucheniia ehksperta* [Conditions for the formation of a veracious forensic report]. *Teoriia ta praktika sudovoi ekspertizi i kriminalistiki*. Vyp. 13 [in Russian].
- Shcherbakovskiy, M. H. (2015). *Provedennia ta vykorystannia sudovykh ekspertyz u kryminalnomu provadzhenni* [Performing and using forensic examinations in criminal proceedings]: monografia. Kharkiv [in Ukrainian].
- Simakova-Yefremian, E. B. (2021). *Problemy vykorystannia vysnovku eksperta u kryminalnomu provadzhenni* [Problems of using forensic report in criminal proceedings]. *Problemy teorii ta praktiky kryminalnoho provadzhennia* : mat-ly kruhl. stolu (Kharkiv, 17.06.2021). Kharkiv [in Ukrainian].
- Simakova-Yefremian, E., Sylenok, K. (2021). *Current Directions of Development of International Cooperation of Forensic Science Institutions of Ukraine in The Fields Historical Forensics, Forensic Archaeology and Aerospace Forensics. Integrated computer technologies in mechanical engineering — synergetic engineering. ICTM'2021* : proceedings, 28—29 Oct. 2021. Kharkov, Ukraine. Cham : Springer, 2021.
- Slovar sovremennoho russkogo literaturnogo iazyka* [Dictionary of modern Russian literary language] (1991). V 20 t. ; gl. red. K. S. Gorbachevich. T. 4. Moskva [in Russian].
- Slovyk ukrainskoi movy* [The Ukrainian Language Dictionary] (1970—1980). V 11 t. ; za red. I. K. Bilodida. Kyiv. T. 2. 1971 [in Ukrainian].
- Stern, H. S., Cuellar, M., Kaye, D. H. (2019). *Reliability and Validity of Forensic Science Evidence. Significance*. Vol. 16. No. 2. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3387399.
- Strogovich, M. S. (1955). *Materialnaia istina i sudebnye dokazatelstva v sovetskom ugovnom protsesse* [Material truth and forensic evidence in the Soviet criminal procedure]. Moskva [in Russian].
- Sudebnye ehkspertyzu: vozmozhnosti, podgotovka materialov, naznachenie, otsenka* [Forensic examinations: possibilities, preparation of materials, appointment, evaluation] (1981). Kiev [in Russian].
- Teoriia dokazatelstv v sovetskom ugovnom protsesse* [The concept of evidence in the Soviet criminal process](1973) ; otv. red. N. V. Zhogin. Moskva [in Russian].
- The Criminal Procedure Rules 2020 (2020). *UK Statutory Instruments*. № 759 (L. 19). URL: <https://www.legislation.gov.uk/uksi/2020/759/contents/made>.
- Vapniarchuk, V. V. (2018). *Teoretychni osnovy kryminalnoho protsesualnoho dokazuvaniia* [Theoretical foundations of criminal procedural proof]: dys. ... d-ra yuryd. nauk. Kharkiv [in Ukrainian].
- Vladimirov, L. E. (2000). *Uchenie ob ugovolnykh dokazatelstvakh* [The doctrine of criminal evidence]. Tula. S. 266.
- Ward, T. (2020). *Explaining and trusting expert evidence: What is a 'sufficiently reliable scientific basis'? The International Journal of Evidence & Proof*. Vol. 24. № 3. DOI: 10.1177/1365712720927622.

Щербаковський, М. (2021). Стандарт достовірності висновку експерта у кримінальному процесі. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Вип. 3 (25). С. 21—39. DOI: 10.32353/khrife.3.2021.03.